

HET KNIPHORSTBOS BIJ ANLOO

Reimier Meijer

In april 1984 richtte het bestuur van de Stichting Noordelijk Pinksterkamp (NPK) zich tot de Biologiewinkel van de Rijks Universiteit Groningen. De stichting is sinds 1946 medegebruikster van het militaire oefenterrein Kniphorstbos bij Anloo. Dat gebruik betreft een jaarlijks kamp van Scouting Nederland. Zoals de naam al suggereert wordt dat rond de pinksterdagen gehouden en trekt in de topjaren ongeveer 2500 deelnemers. Ondanks het streven van de kamporganisatoren om schade aan het terrein zo beperkt mogelijk te houden, door bijvoorbeeld de techniek van het 'primitief kamperen', kregen zij van de beheerder van het terrein, het Ministerie van Defensie, te horen dat de belasting van het kamp voor het terrein te groot werd. Gezien de korte duur van het Pinksterkamp en het gebruik dat Defensie zelf en anderen (zoals tijdens de jaarlijkse 'Motorcross van Anloo') van het terrein maken leek dit de kamporganisatie een enigszins overtrokken voorstelling van zaken. Daarnaast was er de dreiging van het Structuurschema Militaire Oefenterreinen (SMT) waarin plannen stonden om het Kniphorstbos met aangrenzende terreinen om te vormen tot een eenheids-oefenterrein (EOT). Volgens mededelingen van de regionale defensietop zou het terrein daarmee ongeschikt worden voor Scouting.

Het terrein ligt ten noorden van Anloo langs de autoweg Zuidlaren-Gieten die vrijwel de Hondsrug volgt. Deze heuvelrug, een stuwwal uit de Saale-ijstijd, vormt met een dik keilempakket de waterscheiding tussen het dal van de Hunze en dat van de Drentse A. In de laatste, de vierde ijstijd, is daar een pakket dekzand overheen afgezet. Daarin hebben zich veld- en *haar-podzolen* ontwikkeld. Sinds de mammoetjagers (80.000 jaar geleden) is het gebied door mensen bezocht. De laatste 10.000 jaar is het waarschijnlijk redelijk permanent bewoond.

De invloed van mensen blijkt uit de historische begroeiing met heidevelden. Die hoorden bij de potstalen-es-kultuur van de Drentse dorpen. Verder is het gebied gebruikt in de handelsroute Coevorden-Groningen wat blijkt uit de vele hessewegen. Die wegen hebben zandverstuivingen veroorzaakt zodat een duinlandschap is ontstaan *met vaaggroden*. De laatste partikuliere terreineigenaar, de familie Kniphorst,

heeft rond de eeuwwisseling geprobeerd die zandverstuivingen te bedwingen door het aanplanten van grove den. Sinds het een militair terrein werd, (± 1930) is het weinig meer veranderd. Naast de Middeleeuwse zandverstuivingen is ongeveer een kwart van de bodem geroerd. Dat wil zeggen vergraven of door wegaanleg zodanig verstoord dat het oorspronkelijke bodemprofiel niet meer te herkennen is.

Vegetatie

Het deel van het Kniphorstbos dat gebruikt wordt voor het NPK is gedeeltelijk begroeid met degenererende

'droge heide' met alle overgangen naar stadia van vergrassing en zelfs naar kale grond. Dit komt met name voor in de vorm van zandverstuivingen en 'zich' verbredende wegen. In de vegetatiekunde staan dergelijke begroeiingen bekend als behorende tot het struikheide-kruipbrem verbond. Kensoorten daarvoor zijn: struikheide en stekelbrem. Verder komen soorten voor zoals bochtige smele, dopheide, schapegras, gewoon struisgras en schapezuring, herenderenboom als zomereik en grove den en van de mossen klauwtjesmos en gaffeltandmos. Zelfs korstmossen worden steevast in dit gezelschap aangetroffen.

Naast deze heidetypen komt er nogal wat bos voor. Dit bos wordt gedomineerd door grove den, deels van res-

Grafheuvel in gebruik als plaats van samenkomst voor welpen

pektabele ouderdom en omvang, en door relatief jonge exemplaren van zomereik en zachte berk. Vooral de gedeelten met oudere dennen hebben een zeer toegankelijk karakter met veel open plekken die het terrein zo geschikt maken voor een tentenkamp. In de vegetatiekunde wordt dit aangeduid met: een opslag van grove den met ondergroei (struiklaag, kruidlaag en moslaag) uit het eiken-berkenbos. In het geval van het Kniphorstbos is die omschrijving zo gek nog niet, want overal waar geen of weinig dennen staan beantwoordt de vegetatie goed aan de omschrijving van het eiken-berkenbos. Daarbij horen soorten als zachte berk, lijsterbes, sporkehout, jeneverbes, braam, struikheide, kraaiheide, blauwe bosbes, brede en smalle stekeelvaren, eikvaren, liggend walstro, bochtige smele, gladde witbol, pijpestrootje, gewoon struisgras, schapegras, bronsmos en kussentjesmos. Samenvattend is het geheel te omschrijven als een mozaiek van verschillende stadia van overwoekerde heide tot volledig ontwikkeld eiken- en berkenbos met al dan niet dominerende grove den. Opvallend daarbij is het voorkomen van vele open plekken die niet alleen door een lage begroeiing, het ontbreken van de struiklaag, maar ook door het ontbreken van zijtakken op dat nivo van de omringende bomen veroorzaakt worden.

Aan de randen van het gebied wat voor het NPK gebruikt wordt zijn soorten als wilde appel, hulst, reukgras, veelbloemige salomonszegel, klimop, witte klaverzuring, lelietje der dalen, grootbloemmuur, Amerikaanse vogelkers, boompjesmos, plooibladmos en etagemos te vinden. Die soorten wijzen op een bostype van wat rijkere bodem: beuken-eikenbos. Uiteraard verlopen de overgangen tussen dit en het vorige bostype vloeiend. Opvallend is wel dat dit bostype een veel compactere opbouw heeft. Het terrein staat daar vol met planten. Mensen komen er tamelijk sporadisch en voor tenten is er zeker geen ruimte.

De laatste eigenaar

In de dertiger jaren verwierf het Ministerie van Oorlog het terrein, waarbij het de naam Kniphorstbos behield. Samen met de heidevelden van Schipborg en Schuilingsoord, die door de oprukkende kunstmest ook aan het potstalstelsel onttrokken konden worden, en de eikehakhoutbossen (de Strubben) verkreeg de *kazerne* van Zuidlaren zo een schiet- en oefenplaats naast de deur. Een deel van het terrein kwam in handen van Staatsbosbeheer die het op haar beurt weer aan het Ministerie van Defensie verpachtte. Voor de natuur heeft deze eigendomswisseling in elk geval onrust in de vorm van lawaai en ongeregelde aanwezigheid van veel mensen betekend. Verder wer-

Hesweg in Kniphorstbos
Militaire oefening in Kniphorstbos

den er geregeld percelen gekapt en ingeplant met diverse soorten exotisch naalddhout. Na de Tweede Wereldoorlog nam bij Defensie de behoefte aan veldtrainingen toe. Naast de poortschietbanen werd er een stormbaan aangelegd.

Het Kniphorstbos bleek zeer geschikt als bivakplaats. Daarnaast werden er allerlei gevechtsoefeningen gehouden. Het ingraven en kamoefleren van mensen en voertuigen (wat tot kuilen en afgerukte takken leidt), sluip oefeningen (wat tot vegetatiebeschadiging en kale grond kan leiden), en veel gerij voor aan- en afvoer wat tot spoorvorming en vervolgens schaven van de wegen aanleiding gaf. Zo ontstond het huidige beeld van het Kniphorstbos met een zeer open struikenarme vegetatie boven een van kuilen doortrokken bodem.

Huidige gebruik

Op het hele oefenterrein Anloo (238 ha) komen per jaar 5645 werknemers van Defensie met 729 wiel- en 24 rupsvoertuigen. Daarnaast hielden ongeveer 1560 militairen gedurende het jaar een driedaagse bivak oefening op de 23 hectare van het bivakterrein Kniphorstbos, samen 0,62 manjaar/hektare (1).

In 1924 werd het eerste Pinksterkamp met 170 deelnemers gehouden bij Diever. Na wat omzwervingen via Hooghalen, Odoorn en Drouwenerzand en een gedwongen pauze van 1940 tot '45, streek men in 1946 neer in het Kniphorstbos bij Anloo. Er waren toen al 1515 deelnemers uit de wijde omtrek en er was behoefte aan een centraal gelegen kampterrein. Het kamp werd weer een traditie en de samenwerking met de terreineigenaar (Defensie) en de dorpsgemeenschap van Anloo groeide uit tot recht hartelijk. In 1960 werd zelfs in eigen beheer een waterleiding aangelegd om het Pinksterkamp van goed drinkwater te voorzien. Het deelnemersaantal in die jaren belooft 1000 tot 1500. Vanaf 1974 stijgt dit gestaag naar de 2500 van 1981 om daarna rond de 2400 te stabiliseren. Daarmee is de belasting van Scouting voor het terrein opgelopen tot 0,69 manjaar/hektare (2). Gedurende vier dagen worden 38 hectare van het bos zo netjes mogelijk benut om al die scouts een grandioos kamp te laten beleven.

Effecten op het bos

Wanneer naast deze cijfers het gegeven wordt gehouden dat alle andere oefen- en bivakterreinen van het Ministerie van Defensie een hogere belasting dragen dan de 1,3 van het Kniphorstbos—tot zelfs 52,4 manjaar/hektare—dan zal duidelijk zijn dat de geuite beschuldiging niet op cijfers berust. Verder heeft onderzoek aangegeven dat eventueel door het pinksterkamp aangerichte schade zich binnen een jaar volledig herstelt en zijn diverse milieukundige adviezen verstrekt om mogelijke effecten verder terug te dringen (2).

Pinksterkamp van Scouting Nederland

Grote ingrepen

De inrichting van het terrein tot EOT betekent het geschikt maken voor een pelotonsoefening (± 50 man) met gevechtsvoertuigen (± 5). Daarvoor zullen een rondbaan ter ontsluiting van het terrein en voor aanvals- en oprukoefeningen een aantal evenwijdige zandbanen in het terrein worden aangelegd. Tussen die banen in moet vrij zicht zijn zodat dit nogal wat veranderingen voor het terrein zal opleveren. De enige oplossing voor zo'n probleem is een gigantische kaalslag. Daarnaast worden stukken aangegeven waar alle rij-oefeningen worden gehouden, de zogenaamde 'free

for all', beter bekend als 'de zandbakken'.

Diepploegen waar in verband met het doorbreken van de waterstagnerende keilemlagen wel eens sprake van is geweest, lijkt niet echt aanbevelenswaardig, omdat daarmee een aantal van de voedende grondwaterstromen van de Drentse A onherstelbaar verstoord wordt.

Daar alle ingrepen in de richting van een laag of onbegroeid terrein wijzen zal het niet meevallen een erosiegevoelig terrein als het Kniphorstbos hierbij op zijn plaats te houden. Gevreesd mag worden dat er naast de te verwachten geluidsoverlast ook behoorlijk wat stuivend zand naar de omringende woonkernen zal waaien.

Veel/omige So/omonszege/

Bodemerosie door *militaire voertuigen*

Naast het EOT blijft een bivakterrein gehandhaafd en richtlijnen (uit het SMT) spreken van de intentie om recreatief medegebruik in stand te houden. Voor de eerste vijf jaar zijn geen grote veranderingen te verwachten. Er is een werkgroep geformeerd die de mogelijkheden en in dit geval vooral de onmogelijkheden van de inrichting van het terrein gaat onderzoeken. Daarvoor zullen ze onderzoeksopdrachten verstrekken en adviezen inwinnen bij deskundige instanties. Een archeologische inventarisatie wordt al uitgevoerd door het Biologisch Archeologisch Instituut. Na die vijf jaar moet in goed overleg medegebruik door het NPK mogelijk kunnen blijven.

Bedenkingen bij de keuze

De afweging van dit plan op regeringsniveau heeft nogal wat weerstanden opgeroepen. Het terrein is klein. Als minimaal formaat wordt 250 hectare geadviseerd, terwijl hier maar met moeite 239 hectare beschikbaar is. Het bezit een minder geschikte bodem. De zandkorrels zijn voor het merendeel kleiner dan 165 mikrometer en dus zeer stuifgevoelig, hetgeen ook niet verwonderlijk is in een terrein dat vooral door de wind is opgebouwd. Heel terecht schrijft Defensie zelf dan ook een korrelgrootte van 160 tot 180 mikrometer voor. Daarnaast zit er tussen het zand wel tot 17 % leem wat de grond slempegevoelig en dus ongeschikt voor berijden maakt. Diverse archeologische sporen, als resten van nederzettingen en akkerbouwactiviteiten, hunebedden, vlakgraven, grafheuvels, urnevelden en de al genoemde hessewegen zijn in dit terrein terug te vinden en nemen als complex al gauw 50 tot 100 hectare in beslag. Ook de biologische waarden zullen het gebruik bemoeilijken. Mede omdat het SMT duidelijk aangeeft dat aanwezige biologische en archeologische waarden gespaard dienen te worden.

Toch is het Kniphorstbos/De Strubben in de afweging met andere terreinen aldoor kandidaat gebleven. Mogelijk heeft het feit, dat er over andere kandidaatterreinen, in tegenstelling tot Anloo, al ruim op tijd veel onderzoeksrapporten waren verschenen, hierin een rol gespeeld. In elk geval is er, tot grote verrassing van alle lokaal betrokkenen, bij de afweging geen aandacht besteed aan de door hen naar voren gebrachte alternatieven (bij Emmen en bij Annerveen).

Het gevolg van deze procedure is wel dat de protesten voorsnog niet zullen verstommen.

1 Diverse auteurs. Onderzoek naar de effecten van militaire oefeningen op bodem, vegetatie en fauna. Rapportenserie, R.I.N./StBoKa Leersum-Wageningen, 1982-86.

2 R. G. Meijer. Effecten van scouting op het Kniphorstbosch. Biologisch Winkel R.U Groningen, Haren, 1986.